

ੴ ਗੁਰ ਕਿਸ਼ਾਤੇ

ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

www.ggssc.net

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ

ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਐਕਸਟੈਨਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ-141002

ਫੋਨ : 0161-2450352, 2463606

ਫੈਕਸ : 0161-4610145 ਈਮੇਲ: info@ggssc.net

ਰੁਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

Ruh Rishte Inderjit Kaur

ਸਮਰਪਣ

E-mail :

ਕਾਦਰ ਦੀ

ਅਸੀਮ

ਕੁਦਰਤ

ੴ

© Publisher

First Edition : June, 2009

Printed at

VIRSA PRINTERS, LUDHIANA

Price :

Published by:

Guru Gobind Singh Study Circle

Model Town Extn., Ludhiana-141002

Ph : 0161-2450352, 2463606

Fax : 91-161-4610145 E-mail : info@gssc.net

ਵਿਸਾ ਸੂਚੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਨੋਰਥ	8
ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ	10
ਬਿਰਹੋਂ ਬਾਤਾਂ	14
ਮੁੱਖ ਬੰਦ	19
ਰੂਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'	21
ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ	24
ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਦੇਸ	25
ਤਾਂਧ	26
ਬਿਰਦਪਾਲਕ	27
ਰੱਬੀ ਮੂਰਤ	28
ਊਹ ਤੇ ਮੈਂ	29
ਮੰਗਤੇ	30
ਛੁੱਲ, ਤਿੱਤਲੀ ਨੂੰ	31
ਹੁਸਨ ਬਿਰਹਾ	32
ਹੁਸਨ ਆਗਮਨ	33
ਕਾਮਨਾ-ਏ-ਮੌਤ	34
ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ	35
ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ	36
ਕਾਵਿ ਸੋਮਾ	37
ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮਾਲਕ	38
ਪ੍ਰੇਮ-ਘੁੱਟਾਂ	39
ਜੋਰੀ-ਰਾਜੇ	40
ਗੁਣਹੀਨ-ਗੁਣਵਾਨ	41
ਚੁੱਪੀ	42
ਦਾਤਾ ਤੂੰ	43
ਦਰਸਨ-ਪਰਸਨ	44

ਬਾਰ ਪਰਾਇਆ	45	ਸਵਾਸ-ਸਵਾਸ ਸਿਮਰਨ	73
(ਧੰਨ [ਭਾਗ] ਮੰਦੇ)	46	ਗੁਰ-ਬਚਨ	75
ਬਿਰਹੋਂ ਅਹਿਸਾਸ	47	ਯਾਦ-ਅਮੇੜ	76
ਕੰਤ-ਵਿਹੂਣੀ	48	ਆ ਜਾ	77
ਰੁੱਤ ਬਦਲ	49	ਪੰਧ	78
ਰੋਂਦੂ ਜੀ (ਬੇਰੋਕ-ਜਜ਼ਬਾਤ)	50	ਕੀ ਕਰਾਂ?	79
ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ	51	ਅਪਣੁੱਤ ਅਹਿਸਾਸ	80
ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ	52	ਪ੍ਰੇਮ-ਹਿਲੋਰਾ (ਮੈਂ)	81
ਦੁਪਹਿਰ-ਬਿੜੀਆਂ	53	ਯਾਦਾਂ	82
ਸਿਮਰਨ ਸੂਦ	54	ਕਵਿਤਾ ਕਹਿੰਦੀ	83
ਤਰਲਾ	55	ਯਾਦ ਵਸੀਲਾ	84
ਕੀਰਤਨ-ਰਸ	56	ਪੇਸਤ	85
ਬਿਰਹੋਂ-ਕੂਕ	57	ਹਉਮੈ	86
ਬਹੁਤਾਤ	58	ਗੋੜ ਸਮੇਂ ਦਾ	87
ਸਖਤ-ਜਾਨ ਕੋਮਲਤਾ	59		
ਤਸੱਲੀ-ਦਾਨ	60		
ਆਦਿ-ਅੰਤ ਮਿੱਟੀ	61		
ਸ਼ਾਂਤ-ਅਸੀਸ	62		
ਖਿੱਚ-ਕਣੀ	63		
ਨਿਸ਼ਠਾ	64		
ਪਾਣੀ-ਜੋਰ	65		
ਅਮਲਤਾਸ	66		
ਅੱਥਰੂ-ਬੋਲ	67		
ਕੁਦਰਤ	68		
ਅਰਸ਼ੀ-ਰਾਜੇ	69		
ਭਾਣੇ ਜੀਣਾ	70		
ਪਿਰਮ-ਰਸਾਂ ਦੀ ਆਸ	71		
ਜਨਨੀ ਮਹਾਨ	72		

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਨੋਰਥ

ਅਪਣੇ ਵਲੋਂ

ਕਵਿਤਾ ਰੁਚੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਰਚੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ
ਦੁਆਰਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਛੁੱਟਦੀ ਹੈ-ਕਿਸੇ ਜਵਾਲਾਮੁੱਖੀ ਵਾਂਗ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਹ
ਨਦਰਿ ਕਰਮ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵੀ ਮਿਲ
ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵੀ, ਉਹ ਗੱਲ ਅਲੱਗ ਹੈ ਕਿ-

ਕਰਤ ਕਰਤ ਅਭਿਆਸ ਕੇ ਜੜਮਤਿ ਹੋਤ ਸੁਜਾਨੁ।

ਰਸਰੀਆਵਤ ਜਾਤ ਤੇ ਸਿਲ ਪਰ ਪਰਤ ਨਿਸਾਨੁ।

ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਝਿਜਕ ਸ਼ਾਇਦ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣ ਦੇ
ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਢੂਰ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਡਾਇਰੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ
ਆਗਿਆ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਅੱਜ ਆਪ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ।
ਪਰ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਡਾਇਰੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਕਦੇ ਬੇਪਰਦਾ
ਹੁੰਦਿਆਂ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰੇ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਕਵਿਤਾ' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਕਿ ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਭੈਣ ਜੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਹਿ
ਕੇ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਲੁਕੇ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਡਾਇਰੀ ਬਾਹਰ ਨਾ ਕਢਵਾਉਂਦੇ।
ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ
ਕਰਨ ਲਈ ਭੈਣ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਫੇਨ ਕੀਤੇ।

ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ 1990-91 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਰੋਲ ਬਾਰੇ ਲਿਖ
ਕੇ ਜਦ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਹਰ ਨਵੇਂ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਮੰਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯਕੀਨ ਈਨ੍ਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਮੈਂਖੁਦ ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਕੋਈ ਕਰੋ ਅਰਦਾਸਾ,

ਪੰਜ ਆਬਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਨਾ ਕੋਈ ਰਹੇ ਪਿਆਸਾ।

ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਡਾਇਰੀਆਂ ਫਰੋਲਦਿਆਂ
ਹਰਸੀ ਪਿੰਡੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਲੱਭ ਪਵੇ, ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ
ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਪੈਰੇ ਲਿਖੇ ਸਨ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਕਿ
ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਮੈਂਖੁਦ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ
ਲਿਖੀ।

ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ 1996-97 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦਸ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਸੀ।

ਮੇਰਾ ਸੋਹਣਾ ਵੀਰ ਬੜਾ ਹੈ,
ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਬੜਾ ਹੈ।
ਮੈਨੂੰ ਕਰਦੈ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ,
ਪਰ ਰੁੱਸਣੇ ਲਈ ਰਹਿੰਦੈ ਤਿਆਰ।
ਲੜਦਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਰੁੱਸਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਗੱਲ ਕਦੀਨਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।
ਦਿਲ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ,
ਤੇ ਦੱਸਦਾ ਦੱਸਦਾ ਸੰਗਦਾ ਹੈ।
ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਲੜਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਵਿੱਛੜ ਜਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਮੱਠਾ-ਮੱਠਾ ਚੱਲਦਾ ਲੰਘਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ..... ਤੇ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ
ਮੜਦਾ। ਯਾਦਾਂ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਯਾਦਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਦੇ ਥੱਲੇ ਮੱਧਮ
ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਖਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿਟ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਹਨ।

ਕਾਲਜ ਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵੀ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਿੱਠੀ
ਮਿੱਠੀ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵੀ ਪੀ.ਐ.ਯੂ. ਦੇ ਦਿਨ ਖਤਮ
ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਯਾਦਾਂ..... ਯਾਦਾਂ ਜੋ ਗੁਦਗੁਦੀ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ
ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਤਾਉਂਦੀਆਂ ਵੀ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤੜਫਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ
ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਠੰਡ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ..... ਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਸਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਤੇ ਰਹਿ ਗਏ ਅਨੁਭਵ..... ਅਨੁਭਵ ਜੋ ਗੂੰਗੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਗੁੜ ਵਰਗੇ ਸਿੱਠੇ ਸਨ ਮਨ
ਅੰਦਰ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰ ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸਣੇ ਅਸੰਭਵ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ..... ਮਾਲਕ ਦੀ ਨਦਰਿ ਕਰਮਿ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ
ਸ਼ਬਦ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਜੋ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰ ਆਇਆ ਕਰੇ।
ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਕਰਾਂ ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਵਰਗਾ ਕੁਝ ਜਾਪਿਆ ਕਰੇ।

ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਿਆ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਗੁੰਗੇ

ਅਨੁਭਵ ਹਨ ਜੋ ਪੀ.ਏ.ਯੂ. ਲੁਧਿਆਣਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦੀ ਬੁੱਧਵਾਰ ਸ਼ਾਮ 5 ਤੋਂ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ ਵਾਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਵੀਰਵਾਰ ਸ਼ਾਮ 7 ਤੋਂ 9 ਵਜੇ ਤੱਕ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਲਿਖ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਅਮਨਜੇਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਵੀ ਦੇਂਦੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਲੋਚਨ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਤੇ ਵੀਰਾਹੀਹਨ।

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੋਵੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੁਟਕਲੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਲੋਕ ਇਸ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਕਾਣੀ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸਿਰਫ ਹਾਸ-ਰਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਹਰਕੁਦਰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਪਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤੀ: ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਛੱਪ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ।

ਮੇਰੇ ਮੰਮੀ ਜੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਾਪਾ ਸ੍ਰੀ: ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪਤਾਰਾ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦਿੜ ਕਰਵਾਂਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਮੇਰੀ ਬਾਲੀ ਉਮਰੇ ਲਿਆ ਕੇ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਿ ਬੁੱਝੀ ਛੈਣ ਬਾਬਾ ਯਾਗਾ ਤੇ ਅਲਯੋਨਕਾ ਵਰਗੇ ਬੁਰੇ ਪਾਤਰ ਤੇ ਵਾਸੀਲੀਸਾ ਤੇ ਤੇਰੋਸ਼ੇਚਕਾ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੁੱਢਾ ਕੱਕਰ, ਜਵਾਨ ਕੱਕਰ, ਪਿਲੀਪਕਾ, ਅਨਾਇਤ, ਯਰਤੁਗੁਲੋਕ, ਕਯੂਮ ਤਾਂਚਾਰੀਕੁਲੀਏਵ, ਢੇਡਰ ਕਾਂ, ਬੁੱਢੀ ਚਾਚੀ ਕਾਉਣੀ, ਭਿਣ-ਭਿਣ ਮੱਖੀ, ਭੀ-ਭੀ ਮੱਛਰ, ਮੁਲਾਇਮ ਕੋਮਲ ਲੂੰਬੜੀ, ਭੁੜਕ-ਭੁੜਕ ਡੱਡੂ, ਹਵਾਂਕਦਾ ਦਾਅਮਾਰ ਬਧਿਆੜ, ਡੱਡੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ, ਅਮੂ-ਦਰਿਆ, ਅਗਨ ਪੰਛੀ, ਇਵਾਨ, ਕੁਹਾੜੇ ਦਾ ਦਲੀਆ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੁੱਢਾ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਪਾਈਕ ਮੱਛੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਤਰ ਅੱਜ ਵੀ ਸਜੀਵ ਪਾਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੇਵਾ ਮੁੰਡਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੀ ਚਿੜੀ ਵਰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅੱਜ

ਭਾਵੇਂ ਸਿਉਂਕ ਦੀ ਭੇਂਟ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਉਵੇਂ ਦੀਆਂ ਉਵੇਂ ਯਾਦ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਸਹੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ। ਪ੍ਰੇ: ਬਲਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਮੁੱਖੀ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿਭਾਗ, ਜੀ.ਐਚ.ਜੀ. ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਗੁਰੂਸਰ ਸਧਾਰ, ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦੇ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕੀਮਤੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮੁੱਖ ਬੰਦ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕੋਟਾਨਿ-ਕੋਟਿ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇ: ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਿਰੋਕ, ਮੁੱਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਡਾ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ।

- ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਜੀ.ਕੇ.ਐਸ.ਐਮ.ਗੌ.ਕਾਲਜ,
ਟਾਂਡਾ ਉੜਮੁੜ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ)

401-ਏ, ਵਸੰਤ ਵਿਹਾਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਕਵਿਤਾ: ਬਾਤਾਂ

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਹਾਅ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰਹਸ। ਕਾਦਰ ਨੇ ਜੋ ਸਾਜਣਾ ਏਸ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨਿੱਤ ਨਵੀਂ ਉਚਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੂਪ-ਸਰੂਪ ਖੰਡਾਂ, ਬਹਿਮੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਭਦੀ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਇਹ ਛੋਟੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਉਤੇ ਉੱਗੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਕਵਿਤਾ, ਬਰਫ ਲੱਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਛਾਂਦੀ ਪਈ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਹੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਤੇ ਚੰਬੇਲੀ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਵਾ ਜਦੋਂ ਰੁਮਕਦੀ ਹੋਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਧਰੇ ਮਸਤਾਨੇ ਕਵੀ, ਕਵੀਦਰਬਾਰ 'ਚ ਆਪਣਾ ਕਲਾਮ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲੋਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਣੇ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ' ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ, ਕਵਿਤਰੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੰਝ ਹੀ ਜਾਪਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਪਸਰੀ ਰਹਸ਼ਮੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ ਇਹ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਵਰਡਜ਼ਵਰਥ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਮਰ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਨਸਪਤੀ, ਜਲ ਝਰਨੇ, ਵਰਖਾ, ਅਕਾਸ਼, ਤਾਰੇ ਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਸਹਿਤ, ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿੱਚ ਲੁਕ-ਛਿੱਪ ਲੁਕ-ਛਿੱਪ ਕਰਦੇ ਕਾਦਰ ਜਲਵੇ ਤੇ ਗੁਪਤੇਂ ਵਰਤਦੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ-ਆਤਮਿਕ ਲਾਭ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਲ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਯਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਏਸ ਪਾਸੇ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਵਿਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ 'ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਦੇਸ' 'ਚ ਦੇਖੋ;

ਭੇਜ ਦੇ ਭੇਜ ਵੇ ਮੈਨੂੰ, ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ ਵੇ।

ਪਤਾ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਪੰਧ ਦਾ ਤੇ ਜਾਵਾਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਸ ਵੇ।

'ਓਹ ਤੇ ਮੈ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਈਂ ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਵਿ ਰੰਗ ਹੈ;

ਸਭ ਅਕਲਾਂ ਨੂੰ ਛਿਕੇ ਟੰਗ ਕੇ, ਨਾਮ ਗਰੀਬੀਮੰਗੀਮੈਂ।

ਹਰਦਮ ਉਹਦੇ ਭਾਣੇ ਰਹਿ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀਮੈਂ।

ਇਥੇ ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਗੋਂ ਚਤੁਰਾਈ ਤੇ ਚੰਚਲ ਮਤਿ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

ਤਿੱਤਲੀਜਦੋਂ ਫੁੱਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਰਸ ਬੂਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼, ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਾਂਧੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ;

'ਅੱਧ ਖੁੱਲ੍ਹੇ' ਤੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੁੜੇ, ਰੰਗ ਰਸ ਚੂਸ ਲੈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕੁੜੇ।

ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਕੁੜੇ, ਤੂੰ ਜਾ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੁੜੇ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਲਪ ਜੀਵਨ ਦੀ 'ਟੱਸ' ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਆਭਾਸ ਕਵਿਤਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ;

ਹੁਸਨ ਆਗਾਮਨ (ਕਾਮਨਾ-ਏ-ਮੈਂਤ) ਚ ਦੇਖੋ,

ਭਰਿਆ ਜੇਬਨ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ,

ਮਚਲਣ ਦੀ ਕਰੇ ਤਿਆਰੀ ਜਦ।

.....

.....

ਇਕ ਰੱਖ ਅਕਾਸੋਂ ਉੱਤਰੇ ਤੇ

ਲੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸਵਾਰੀਤਦ।

ਕਵਿਤਰੀ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਗੁਣ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸੋਅ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ;

'ਅਚਨਚੇਤ ਕਿੜਾਰਥ ਕੀਤਾ, ਬੁਰਸ਼ ਫੜਣ ਉਸ ਜਾਚ ਸਿਖਾ।

ਕਵਿਤਰੀ ਦਾ ਚੇਤੰਨ ਮਨ ਤਾਂ ਚੁੱਪੀ ਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ;

ਪਲ ਦੇ ਪਲ ਦੀ ਚੁੱਪੀ ਨੂੰ ਤੂੰ, ਉਦੂੰ ਯਾਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾ।

'ਦਰਸਨ-ਪਰਸਨ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਰੀਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਛੋਹ-ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਝਲਕਾਰੇ ਹਨ;

ਦੇਖ ਤੁਹਾਡਾ ਨੂੰ ਰੀਚਿਹਰਾ, ਨੈਣ ਅਸਾਡੇ ਭੁੱਲ੍ਹ ਭੁੱਲ੍ਹ ਰੋਏ।

ਰੋ ਰੋ ਸਾਡੇ ਕਮਲੇ ਨੈਣਾ, ਅਥਰੂਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਰੋਏ।

ਨਜ਼ਰ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਪਈ ਅਸਾਂ 'ਤੇ, ਤਾਬ ਅਸਾਥੋਂ ਝੱਲ ਨਾ ਹੋਏ।

.....

ਐਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਨੈਣ ਅਸਾਡੇ ਕਦੇ ਨਾ ਰੋਏ।
‘ਰੁੱਤ ਬਦਲ’ ਵਿੱਚ ਬਨਸਪਤੀ ਉੱਤੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ
ਕਲਮਕਾਰ ਨੇ

ਕੋਈ ਰੁੱਤ ਮਜਾਜਣ ਠੁਮਕ ਠੁਮਕ ਜਦ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਬ ਧਰਦੀ।
ਖੇਲ੍ਹੇ ਹਰ ਇਕ ਬੂਟੇ ਸੰਗ ਇਹ, ਫਿਰੇ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੀ।
ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਾਦਰ, ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕਵਿਤਰੀ ਦਾ
ਅਨੁਭਵ ਹਾਂ ਪੱਖੀਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਰਧਾਂਜਲੀਂ ਚ;
ਅਸਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਹੱਥ ਵਧਾ ਵੇਖਿਐ,
ਉਹ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਪਬ ਧਰਦਾ ਸੀ।
ਅੰਤਰਮੁਖਤਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚੇ
ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਛੋਹ ‘ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ’ ਚ ਇੰਝ ਲਗਦੀਹੈ;
ਬਦਨ ਮੇਰਾ ਇਹ ਦੀਵੇ ਵਾਂਗੂੰ, ਰੂਹ ਪਈ ਬੱਤੀ ਜਾਪੇ।
ਹਰ ਸਾਹ ਜਾਪੇ ਪਿਉ ਤੇਲ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਰਾਗ ਅਲਾਪੇ।
ਪਲ ਪਲ ਕਰਕੇ ਪਿਉ ਪਿਆ ਬਲਦਾ, ਬੱਤੀ ਦੇ ਇਕਲਾਪੇ।
ਕੀਰਤਨ ਰਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ, ਮਨ ਦੀ ਓਸ ਲਟਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ
ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਸਮੇਂ ਰੁਹਾਨੀ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਦੀ ਬਿਧ ਬਣਦੀ ਹੈ;
ਇਕਾਂਤ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਗੁਰ ਬਰਦਾ,
ਧੁਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਣ ਕਰਦਾ।
ਝਿਮ ਝਿਮ, ਝਿਮ ਝਿਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਦਾ,
ਤਪਿਆ ਮਨ ਹੋ ਸੀਤਲ ਠਰਦਾ।

.....।

ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਮੇਰੇ ਬਖਸ਼ ਦਾਤਾਰਾ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬਸ ਇਕ ਝਲਕਾਰਾ।
‘ਬਿਰਹੋਂ ਕੂਕ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੋਇਲ ਦੀ ਕੂਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਜੀਵ ਇਸਤਰੀ
ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਵੀ ਬਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਹੁਣ ਮਿਲਾਪ ਵੀਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ;

ਦਿਲ ਅਸਾਡਾ ਸ਼ਾਹਦੀ ਦੇਂਦਾ, ਸਾਈਹੀ ਇਹ ਬਿੱਚਾਂ ਪਾਂਦਾ।
ਇਹੀ ਖਿੱਚ ਹੈ ਮਿਲਣ ਬਹਾਨਾ, ਹੁਣ ਨਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਰਹੂ ਬੇਗਾਨਾ।
‘ਬਹੁਤਾਤ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ‘ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਤੱਤ’ ਤੇ ‘ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਲਨ’ ਦਾ ਭੇਦ

ਸਮਝਾ ਕੇ ਕਵਿਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੀਖਣ ਬੁਧੀ ਦਾ ਸਥਾਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ;
ਮਿਠੇ ਤੇ ਰਸ ਭਰੇ ਜੋ, ਹਨ ਗੁਣਾਂ ਸਾਰ ਅੰਗੂਰ।
ਉਹ ਕੜ੍ਹ ਕੜ੍ਹ ਦਾ ਰੂਬਣਦੀ, ਬੇਸੂਧੀ ਤੇ ਭਰੇ ਗੁਰੂਰ।
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਤੱਤ,
ਪਰ ਬੇਅਣਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਮਰਤਾ, ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਹੈ ਕਾਇਰ ਮੱਤ।
ਤਸੱਲੀ-ਦਾਨ, ਆਦਿ-ਅੰਤ ਮਿੱਟੀ, ਵਿਰਸਾ, ਸ਼ਾਂਤ-ਅਸੀਸ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਛੋਟੀਆਂ ਸੁੱਕੇ ਮੇਵੇ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣ-ਤੇਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਛੋਟੀਲੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਪੰਧ’ ਚ ਵੱਡਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੁਕਿਆ ਹੈ;
‘ਉਮਰਾ ਛੋਟੀ ਪੰਧ ਲੰਮੇਰਾ, ਤੇਜ਼ ਤੁਰੇ ਹੋ ਜਾਏ ਛੁਟੇਰਾ।
‘ਕੀ ਕਰਾਂ’ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਐਂਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ
ਹੈ।

‘ਕਵਿਤਾ ਕਹਿੰਦੀ’ ਚ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਗਈ
ਹੈ, ਜੋ ਕਵੀਆਂ ਲਈ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ;

‘ਮੈਨੂੰ ਕੀਹਿੰਦੀ ਕੱਢ ਗੁਬਾਰ ਲੈ, ਤੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਬੋਝ ਉਤਾਰ ਲੈ।
..... ਤੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਪੱਕ ਪ੍ਰੀਤ ਹਾਂ, ਜੁਗਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤ ਹਾਂ।
ਪ੍ਰਗਤੀ ਹਾਂ, ਪ੍ਰਗਤੀ ਹਾਂ, ਰੂਹ-ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਿਲ ਮੀਤ ਹਾਂ।
‘ਗੋੜ ਸਮੇਂ ਦਾ’ ਕਵਿਤਾ, ਜੀਵਨ ਤੋਰ ਦੇ ਰਹਸ ਨੂੰ ਖੋਜਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ;
ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਏ, ਦਿਨ ਘਟਦਾ ਏ, ਦਿਨ ਘਟਦਾ ਵੱਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।
ਇਹ ਦੌਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੱਲਦਾ ਏ, ਨਾ ਜੋਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਰੁਕਦਾ ਏ।
‘ਰੂਹ-ਰਿਸ਼ਤੇ’ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹੀ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਮੁਖਤਾ ਦੀ
ਰਹੱਸਿਆਂ ਯਾਤਰਾ ਹੈ। ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਹੈ। ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਰਬਸਾਂਹਾਂ
ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਚੋਂ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਪਕੜਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸੁਚੇਤ ਬਿਰਤੀਹੈ, ਮਨ ਦਾ ਠਹਿਰਾਓ ਹੈ,
ਆਪਣੇ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਲਈ ਜੋਰ
ਲਾਉਣ ਦੀ ਤਾਂ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਛੋਹ ਦੇ
ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤਿ ਕਰਨ ਦੀ ਝਿਜਕ ਹਟਦੀ ਜਾਏਗੀ ਤੇ
ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਸੁਹਾਗਣ, ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਜਾ ਕੇ, ਤਿੰਝਣ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ
ਦੀਆਂ ਸੁਹਾਗ-ਬਾਤਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਵਿਤਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀ

ਆਸ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਤੁਹ ਚਿੜਤੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰੀ: ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਕਵਿਤਾ' ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀਹਾਂ।

- ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਮੁੱਖੀ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ
ਜੀ.ਐਚ.ਜੀ.ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਗੁਰੂਸਰ ਸਧਾਰ
ਆਨੰਦੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ, ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ

ਮੁੱਖ ਥਾਂ

ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਮੱਚਥਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਬਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪਾਠਕ ਮਨ ਨੂੰ ਰਸ-ਵਿਭੋਵ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਧਿਆਤਮ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੌਰਾਨ ਪਾਠਕ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਹੈ।

ਕਵਿਤਰੀ ਦਾ ਅਵਚੇਤਨ ਗੁਰੂ ਮਹਿਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ-ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਉਪਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਤੇ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਹੁਅਰਥਕ ਬਣਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫਾਦਾਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਮੁੱਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ/ਬਹੁ-ਪਰਤੀਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛੂਪੇ ਗਹਿਰੇ ਅਰਥ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਨੇੜਲਾ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੇ ਦੋ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਰਗਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮੂਲਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਂਤਰਿਕ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੁਰੂਪ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਯੁਕਤੀ-ਸੰਗਤ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੋ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੱਚੇ, ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸੁੱਖ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਤਲਾਸ਼ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਰਵਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਰਵਗਿਆਤਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦਿਆਲੂ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਲਿਵ ਜੋੜਨ ਵਰਗੇ ਮਨੋ-ਅਭਿਆਸ

ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹਿਜ-ਅਨੁਭਵ-ਯਾਫਤਾ ਕਵੀ-ਮਨ, ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਿਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬਿਹਬਲ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਹਬਲਤਾ ਸਾਦਰੀ ਤੇ ਗੱਭੀਰਤਾ ਵਾਲੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਅ ਕੇ ਅਪੂਰਨ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਹੋਣ, ਅਗਿਆਨੀ ਤੋਂ ਸਰਬ ਗਿਆਤਾ ਬਣਨਾ, ਸੀਮਤ ਤੋਂ ਅਨੰਤ-ਅਸੀਮ ਬਣਨਾ, ਲਾਚਾਰ/ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਤੋਂ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੋ/ਬਣ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਮੰਤਵ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਖਮ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਖੇਲ੍ਹਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ, ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਤੜਪ ਰਾਹੀਂ, ਮਨੁੱਖ ਸਾਹਵੇਂ ਉਤਮ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਨਵ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਖਸੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਚੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਸਵੈ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਗੁਰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਲ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰ/ਪਰੇ ਸੂਖਮ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜਗਤ ਦੀ ਗਾਥਾ ਛੋਹਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਤੇ ਫਲਸਫੇ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੁਮੇਲ ਬਣਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਬੜੀ ਸਾਦਰੀ ਨਾਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

- ਡਾ: ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਹਿਰੋਕ
ਮੁੱਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ।

ਰੂਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'

'ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੀ ਬੇਟੇ ਦਾ, ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰੋ'। ਅਸੀਂ ਕਈ ਵੇਰੀਂ ਇਹ ਬੋਲ ਸਨੇਹੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। 'ਜੀ ਬੇਟੀ ਹੋਈ ਹੈ।' 'ਸਾਡੀ ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਸਾਕ ਹੋ ਗਿਆ।' ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਬੜਾ ਪਾਕ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਬਸ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਟਰੱਕ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਨੋਟਾਂ ਦੀ।'

ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਧੂਰੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੁੜੇ ਹਨ ਜਨਮ ਕਰਕੇ। ਤੇ ਕਿਤੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਗਰਜ਼ ਕਰਕੇ। ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਸੋਚਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਕਿ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੋਹੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ? ਤੇ ਜੰਗੇ-ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ? ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਗੀਤ ਸੁਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗਾਇਕ ਦੇ ਕਾਇਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਅਚਨਚੇਤ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰ ਮੁਗਾਧ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬੱਧੀ 'ਚ ਜਾ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੁਸਕਾਨ ਨੇ ਠਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

ਅਸੀਂ ਗਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ। ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਤਿਲਿਸ਼ੀ ਹੈ। ਰੂਹ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਪ੍ਰਿਤ ਭੋਰ ਨਾਲ ਬੱਝਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਤ-ਵਿਹੁਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਰੂਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਬੇ ਤਾਂ ਸਮਝਣਾ ਕਿ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ' ਸਿਰਲੇਖ ਸਕਾਰਥ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਨਾ ਟੁੰਬੇ ਤਾਂ ਕਵਿਤਰੀ ਨੂੰ ਦਸ ਦੇਣਾ ਕਿ ਗਲ ਬਣੀ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਪਰ ਪੜ੍ਹਣਾ ਰੂਹ ਨਾਲ, ਮਸਤਿਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਤੱਕ ਅਪੜਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਰੀ, ਪ੍ਰੇ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸਹਿਜ ਕਿਰਤ ਹੈ, 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'।

ਕਲਾਕਾਰੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਉਤਮ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'। ਬਲ ਤੇ ਪਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਸਿਰਜੀਗਈ ਹੈ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'।

ਕੌਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਦਤ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ, ਨਿਭਾਉਣ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ 'ਰੂਹ

ਰਿਸ਼ਤੇ'।

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਅੰਮਾਂ ਨੇ ਸਿਰਜੀ ਹੈ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦੋਸਤ ਨੇ ਸਿਰਜੀ ਹੈ 'ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ'।

ਭੈਣ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਿਆਰੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਲਬੇਲੀ ਵੀ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਭਾਵੁਕ। ਚੁੰਪਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਚਮਕ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਚਮਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤ ਵੀ ਸਰਲ, ਸਾਪੱਸ਼ਟ ਪਰ ਸੁਚੱਜਤਾ ਨਾਲ ਓਤਪੇਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਟੁੱਟ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਧੂਰੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵੀ ਓੜਕ ਤੱਕ ਨਿਭਦੀ ਹੈ। ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ 'ਕੂੜੇ ਮੋਹ' ਤਿਆਗਾ ਕੇ 'ਬੇਗਮਪੁਰੇ' ਵਸਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜਦ ਭੈਣ ਇੰਦਰਜੀਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਿ-ਵਿਗਿਆਨ ਕਾਲਜ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਸੀ ਤਾਂ ਯੁਵਕ ਲਿਖਾਰੀ ਸੇਧ ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਇਕ ਕਾਵਿ ਸੰਗਹਿ 'ਆਸਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਯੁਵਕ 'ਕੌਰਾਂ' ਤੇ 'ਸਿੰਘਾਂ' ਨੂੰ ਕਲਮ ਰੁਝੇਵੇਂ ਲਈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਯੋਕਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਤੇ ਸਮਰਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

- ਡਾ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਵਿਤਾ

ਪ੍ਰਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਅਧਾਰ ਕੀ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਦਾ,
ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬਣ ਜਾਣੇ ਦਾ।

ਰੂਹ ਰਿਸਤੇ

ਕੀ ਬੁਨਿਆਦ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਰੂਹ-ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ?
ਕਿਉਂ ?
ਕਿਵੇਂ ?
ਕਦ ?
ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

***

ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਦੇਸ਼

ਭੇਜ ਦੇ ਭੇਜ ਵੇ ਮੈਨੂੰ ,
ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵੇ।
ਪਤਾ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਪੰਧ ਦਾ,
ਤੇ ਜਾਵਾਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਸ਼ ਵੇ।
ਰੱਖ ਲਾਜ ਨਿਮਾਣੀ ਦੀ,
ਨਾ ਦੇਵੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਵੇ।

****

ਕੋਈ ਜੋਰੀ ਰਾਜਾ ਓਸ ਥਾਂ,
ਦੇਵੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੀ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਓਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੇ,
ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਲੰਮੜੇ ਕੇਸ ਨੀ।
ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈ,
ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ ਓਹਦਾ ਭੇਸ ਨੀ।

***

ਤਾਂਘ

ਮੈਂ ਪੰਤਰਾ ਬਿਰਹੋਂ ਰੱਤਾ
ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਕੁੜੇ।

***

***

ਬਿਰਦਪਾਲਕ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦ ਔਖੇ ਵੇਲੇ,
ਸਾਨੂੰ ਰਾਹ ਨਾ ਕੋਈ ਆਏ।
ਸਖਤ ਝਰੀਟੇ ਕਦਮ ਅਸਾਡੇ,
ਤੁਧੇ ਵਲ ਤਦ ਧਾਏ।
ਝੱਟਪੱਟ ਫਿਰ ਬਹੁੜੀ ਕਰਕੇ,
ਤੁਸੀਂ ਤਦੋਂ ਸਉ ਆਏ।
ਲਾਜ ਅਸਾਡੀ ਰੱਖ ਤੁਸਾਂ,
ਕਿਤਾਰਬ ਅਸੀਂ ਕਰਾਏ।

***

ਰੱਬੀ ਮੂਰਤ

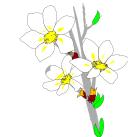
ਕਦ ਟੁੱਟੇਰੀ ਚੁੱਪ ਇਹ ਰੱਬਾ,
ਭੇਦ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਖੋਲੂਗੀ।
ਉਹ ਪਿਆਰੀ ਜਹੀ ਮੂਰਤ ਤੇਰੀ,
ਫੇਰ ਕਦੋਂ ਹੁਣ ਬੋਲੂਗੀ।

***

ਉਹ ਤੇ ਮੈਂ

ਸਭ ਅਕਲਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ,
ਨਾਮ ਗਰੀਬੀ ਮੰਗੀ ਮੈਂ।
ਹਰ ਦਮ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਰਹਿ ਕੇ,
ਉਸ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀ ਮੈਂ।
ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਗਾਲੀ,
ਉਹਦੀ ਛੂਹ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਮੈਂ।
ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਠਿੱਠ ਵਿਖਾਈ ,
ਇੱਕ ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਸੰਗੀ ਮੈਂ।

***

ਮੰਗਤੇ

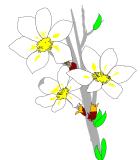
ਮਨ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਗਰੀਬੀ ਦਾਤਾ
ਮਾਇਆ ਚਮਕ ਦਿਖਾਈ ਨਾ।
ਚਕਾਚੂੰਧ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਭਾਵੇ,
ਐਸੇ ਲੇਖ ਲਿਖਾਈਂ ਨਾ
ਰਹੀਏ ਬਰਦੇ ਤੇਰੇ ਦਰ ਦੇ,
ਸਾਨੂੰ ਦੂਰ ਹਟਾਈਂ ਨਾ।
ਦਰ ਤੇਰੇ ਦੇ ਮੰਗਤੇ ਐਪਰ,
ਦੌੱਲਤ ਤਮੁਂ ਵਧਾਈਂ ਨਾਂ।

✽✽✽✽✽

ਛੁੱਲ, ਤਿੱਤਲੀ ਨੂੰ

ਮੈਂ ਖਿੜਿਆ ਜੋਬਨ ਫੁੱਲ ਕੁੜੇ,
ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਜਾਂਦੀ ਛੁੱਲ੍ਹ ਕੁੜੇ।
ਅਧੁਲ੍ਹੇ ਤੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੁੜੇ,
ਰੰਗ ਰਸ ਚੂਸ ਲੈ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੁੜੇ।
ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਕੁੜੇ,
ਤੂੰ ਜਾ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੁੜੇ।
ਹੁਣ ਖਿੜਿਆ ਜੋਬਨ ਫੁੱਲ ਕੁੜੇ,
ਝੱਟ ਜਾਣੈ ਘੱਟੇ ਰੁਲ ਕੁੜੇ।

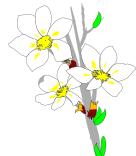
✽✽✽✽✽

ਹੁਸਨ ਬਿਰਹਾ

ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਇੱਕ ਤੂੰ ਬਖਸ਼ ਕਿਆਰੀ,
ਸਾਨੂੰ ਡਾਢੇ ਫੁੱਲ ਭਰੀ।
ਚਿੱਟੇ, ਪੀਲੇ, ਲਾਲ, ਪਿਆਜ਼ੀ,
ਤੇ ਕੋਈ ਕੋਮਲ ਵੇਲ ਹਰੀ।
ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪਏ ਭੰਵਰੇ ਆਵਣ,
ਗੱਲ ਸੁਣਾਵਣ ਰਮਜ਼ ਭਰੀ।
ਮੱਖੀਆਂ ਮਾਖਿਓ ਘੁੱਟ ਭਰਨ,
ਲੈ ਜਾਵਣ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪਰੀ।
ਇੱਕ ਝਲਕਾਰਾ ਬਖਸ਼ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ,
ਬਿਰੂੰ ਹੁਸਨ ਨਾ ਜਾਏ ਜਰੀ।

✽✽✽✽✽

ਹੁਸਨ ਆਗਮਨ

ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਲਾਈ ਛਹਿਬਰ,
ਖਿੜੀਆਂ ਫੁੱਲ ਕਿਆਰੀਆਂ।
ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਆ ਕੱਢੀਆਂ,
ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਕੁਤ-ਕੁਤਾਰੀਆਂ।
ਹੱਸਣ ਪਏ ਉਹ ਵਾਂਗ ਜੁਆਕਾਂ,
ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ।
ਅਟਕ-ਅਟਕ ਪਏ ਮੁੜ ਹੱਸਣ,
ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣ ਖੁਮਾਰੀਆਂ।
ਬਿਰੂੰ-ਹੁਸਨ ਦੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਰੂਹਾਂ,
(ਅੱਜ) ਬਿਹਬਲ ਹੋਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ।

✽✽✽✽✽

ਕਾਮਨਾ-ਏ-ਮੌਤ

ਅੱਖ ਦੇਖ ਦੇਖ ਨਾ ਰੱਜੇ,
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਭਰੇ ਕਿਆਰੀ ਜਦ।
ਭਰਿਆ ਜੋਬਨ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ,
ਮਚਲਣ ਦੀ ਕਰੇ ਤਿਆਰੀ ਜਦ।
ਖੁਸ਼ਬੂ ਛੁੱਲ੍ਹ-ਛੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ,
ਆ ਝੂਮੇ ਪੈਣ-ਪਿਆਰੀ ਜਦ।
ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਨਜ਼ਾਰੇ ਮਾਨਣ ਲਈ,
ਆ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਸਚਿਆਰੀ ਜਦ।
ਇੱਕ ਰੱਖ ਅਕਾਸ਼ ਉੱਤਰੇ ਤੇ,
ਲੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸਵਾਰੀ ਤਦ।

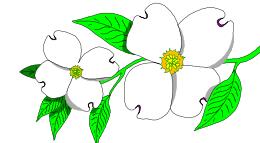
✽✽✽✽

ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ਊਂਠ ਭੱਜਾਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ,
ਜੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੋਲ ਬੁਲਾਏ।
ਦੌੜਾਂ ਅੱਡ ਕੇ ਬਾਹਵਾਂ,
ਜੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੋਦ ਖਿਲਾਏ।
ਰੱਜ-ਰੱਜ ਨੰਦਿਰ ਲਾਹਵਾਂ,
ਜੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਗੋਦ ਸੁਲਾਏ।
ਮੰਗਾਂ ਊਨੂੰ ਨਾ ਸੰਗਾਂ,
ਜੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕਾਜ ਰਚਾਏ।

✽✽✽✽

ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ

ਮਹਿਲ ਮੁਨਾਰੇ,
ਉੱਚੇ ਭਾਰੇ,
ਪੱਥਰ ਸਾਰੇ,
ਮਲਿਕ ਚੁਬਾਰੇ।
ਨੀਵੀਂ ਕੁੱਲੀ,
ਨਾਨਕ ਆਏ,
ਲਾਲੇ ਰਾਏ,
ਧਰਮ ਫੈਲਾਏ।

✽✽✽✽✽

ਕਾਵਿ ਸੋਮਾ

ਜੇ ਦੂਈ ਦਵੈਤ ਮਨੋ ਉੱਠ ਗਿਆ,
ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਛੁੱਟ ਪਿਆ।

ਹੁਣ ਵਰਗਦਾ ਬਣ ਕੇ ਧਾਰਾ ਇਹ,
ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਹਟ ਜਾਓ ਸਾਰਾ ਇਹ।

ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਉਸ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ,
ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਨਾ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈ ਹੈ।

✽✽✽✽✽

ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮਾਲਕ

ਕਿਥੋਂ ਚੱਲ ਫੁੱਲ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੀ,
ਘਰ ਸਾਡੇ ਨੂੰ ਆਈ?
ਰੰਗਾ, ਹੁਸਨ ਸਭ ਭਸਮ ਹੋ ਗਿਆ,
ਛਿਨ ਭਰ ਲਈ ਕਰ ਗਈ ਸੌਦਾਈ।
ਕਿਥੋਂ ਪੁੱਛਾਂ ਗਈ ਉਹ ਕਿਥੈ,
ਕਿਹਨੇ ਘੱਲੀ ਕਿਵੇਂ ਸੀ ਆਈ?

ਅਗਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਹ ਪਟਰਾਣੀ ਨਹੀਂ,
ਗੋਲੀ ਦਰ ਦੀ ਉਨ੍ਹੇ ਘਲਾਈ।
ਤੱਕ ਮਾਲਕ ਸਿੱਖ ਸਹਿਜ ਤੂੰ ਰਹਿਣਾ,
ਗੋਲੀ ਤੱਕ ਨਾ ਬਣ ਸੌਦਾਈ।

✽✽✽✽

ਪ੍ਰੇਮ-ਘੁੱਟਾਂ

ਹਰ ਥਾਂ ਹਰ 'ਚੋਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੇਂ,
ਕਿਤੇਂ ਵੀ ਪਰ ਤੂੰ ਲੱਝੇਂ ਨਾ।
ਹਰ ਥਾਂ ਕਦਮ ਨਾ ਕਦਮ ਮਿਲਾਵੇਂ,
ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਬੜੇਂ ਨਾ।
ਢੰਗ ਸੁਝਾ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਜਿਹੜਾ,
ਪਕੜ ਚੋਂ ਸਾਡੀ ਭੜੈਂ ਨਾ।
ਦੇਈਏ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਸੀਂ,
ਘੁੱਟ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਤੂੰ ਰੱਜੇਂ ਨਾ।

✽✽✽✽

ਜੋਰੀ-ਰਾਜੇ

ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ, ਸੁਜਾਨ ਸੁਆਮੀ,
ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਂਗਾ ਬਣਾ ਲਓ।
ਤੱਕ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਪਈ ਹੋਵਾਂ,
ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬਣਾ ਲਓ।
ਚਾਹੇ ਮਨ ਤੁਸਾਂ ਕੋਲ ਆਵਣ,
ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਓ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਜੋਰੀ-ਰਾਜੇ,
ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਬਰਦਾਰ ਬਣਾ ਲਓ।

✽✽✽✽

ਗੁਣਹੀਨ-ਗੁਣਵਾਨ

(ਮੈਂ) ਸੂਹਾ ਰੰਗ ਜਦ ਲਿਆ ਗੁਲਾਬੋਂ,
ਚਿੱਟਾ ਚਾਨਣ ਦਏ ਪਿਆ।
ਪੀਲਾ ਰੰਗ ਮੈਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇਵੇ,
ਕਾਲਾ ਨੇਰਾ ਦਏ ਪਿਆ।
ਨੀਲਾ ਮੈਨੂੰ ਅਰਸ਼ ਦਏ,
ਤੇ ਹਰਾ ਦਏ ਹਰ ਰੁੱਖ ਪਿਆ।
ਰੰਗ ਨੌਰੰਗੀ ਦੇਣ ਸੰਤਰੇ,
ਤੇ ਮਿਟਮੈਲਾ ਧਰਤ ਪਿਆ।
ਪੀਘ ਅਕਾਸ਼ੀ ਚਾੜ੍ਹ ਇੱਕ ਦਿਨ,
ਬਹੁਰੰਗ ਦਾਤਾ ਦਏ ਪਿਆ।
ਰੰਗ ਸ਼ੁਮਾਰ ਉਹ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ,
ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ ਕਰੇ ਪਿਆ।
ਅਚਨਚੇਤ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕੀਤਾ,
ਬੁਰਸ਼ ਫੜਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾ।

ਚੁੱਪੀ

ਪਲ ਦੋ ਪਲ ਦੀ ਚੁੱਪੀ ਮੇਰੀ,
ਸਫਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦਾ।
ਮਨ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਭਉਂਦਾ ਫਿਰਦੈ,
ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ ਤੇ ਦਰਿਆ।

ਕਦੇ ਇਹੁ ਕੱਲੁ 'ਚ ਡੌਬਿਆ ਰਹਿੰਦੈ,
ਕਦੇ ਅੱਜ ਵਿੱਚ ਫਿਰੇ ਪਿਆ।
ਕਦੇ ਕੱਲੁ ਦੀ ਕਰੇ ਵਿਵਸਥਾ,
ਡੇਲੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਪਿਆ।
ਮਨ ਮੇਰੇ ਬੇਕਾਬੂ ਹਟ ਜਾ,
ਸੰਭਲ ! ਜੇ ਸੰਭਲੇ। ਅੱਜ ਗਿਆ।
ਪਲ ਦੋ ਪਲ ਦੀ ਚੁੱਪੀ ਨੂੰ ਤੂੰ
ਉਦੂੰ ਯਾਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾ।

✽✽✽✽

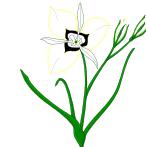

ਦਾਤਾ ਤੂੰ

ਜਦ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ,
ਘੁੱਗੂੰ-ਘੂੰ ਕਹਿ ਸ਼ੇਰ ਮਚਾ ਗਈ।
ਅੱਪੀ ਰਾਤਿੰ ਘੁੱਗੀ ਸਾਨੂੰ,
ਭੁੱਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਯਾਦ ਕਰਾ ਗਈ।

(ਪੇਪਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਰਾਤ ਜਾਗ ਰਹੀ ਸਾਂ,
ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ ਘੁੱਗੀ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ)

✽✽✽✽

ਦਰਸਨ-ਪਰਸਨ

ਵਿੱਚ ਭੀੜ ਦੇ ਅਸੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਂ,
ਜਦ ਤੁਧੇ ਦੇ ਦਰਸਨ ਹੋਏ।
ਦੇਖ ਤੁਹਾਡਾ ਨੂਰੀ ਚਿਹਰਾ,
ਨੈਣ ਅਸਾਡੇ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਰੋਏ।
ਰੋ-ਰੋ ਸਾਡੇ ਕਮਲੇ ਨੈਣਾਂ,
ਅੱਖਰੂਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਰੋਏ।
ਨਜ਼ਰ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਪਈ ਅਸਾਂ ਤੇ,
ਤਾਬ ਅਸਾਬੋਂ ਝੱਲ ਨਾ ਹੋਏ।
ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਖਾ ਛਿੱਗੇ ਸਾਂ,
ਸੁਣਿਐ ਤਦ ਬੋਹੇਸ਼ ਸਾਂ ਹੋਏ।
ਏਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ,
ਨੈਣ ਅਸਾਡੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਏ।

✽✽✽✽

ਬਾਰ ਪਰਾਇਆ

ਬਾਰ ਬੇਗਾਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੇਰੇ,
ਅਸਾਂ ਬਹਿ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਖਿਰ ਦਾਜ ਸਮੇਤ,
ਘਰ ਤੁਹਾਡੇ ਆਉਣਾ ਈ ਪੈਣੇ।
ਪੜ੍ਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾਜ ਬਣਾਵਾਂ,
ਨਾਮ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀਭ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ।
ਉਸ ਦਾਜ ਨਾਲ ਸਹੁਰੇ ਜਾਵਾਂ,
ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਥੋੜੂ ਪ੍ਰਚਾਵਾਂ,
ਬਾਬੁਲ ਜੀ ਮੇਰੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ,
ਭਰਪੂਰ ਦਾਜ ਲੈ ਸਹੁਰੇ ਜਾਵਾਂ।

✽✽✽✽

(ਧੰਨ [ਭਾਗ] ਮੰਦੇ)

ਕਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵੀ ਨਾ ਆਇਓ,
ਮੇਰੇ ਭਾਗ ਬੇਚਾਰੀ ਦੇ।
ਬੇ-ਸਮਝ ਜਹੋ ਸੱਜਣ ਸਾਈਂ
ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਦੁਰਕਾਰੀਦੇ।

ਧੰਨ-ਭਾਗ ਸਮਝ ਅਜੇ ਏਨੇ,
ਤੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਇਸ ਖੁੱਦਾਰੀ ਦੇ।
ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨੈਣੀ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ,
ਨਾ ਚਹਾਂ ਕਦੇ ਬਰਦਾਰੀ ਦੇ।

%%*/

ਬਿਰਹੋਂ ਅਹਿਸਾਸ

ਕੋਇਲ ਬਿਰਹੋਂ ਰਾਗ ਅਲਾਵੇ,
ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਸੰਗ ਜਹੀ ਆਵੇ।
ਉਸਦਾ ਇਹ ਬਿਰਹੋਂ ਅਹਿਸਾਸ,
ਉਨੂੰ ਲੈ ਜਾਏਗਾ ਤੇਰੇ ਪਾਸ।
ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਦਿਲਾ,
ਘੁੱਟ ਇੱਕ ਬਿਰਹਾ ਜਾਮ ਪਿਲਾ।
ਤਾਂ ਜੋ ਰਹੇ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇਰਾ,
(ਤੇ) ਸਫਲਾ ਜਾਏ ਹਰ ਸੂਸ ਮੇਰਾ।
(ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਿਰਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ।)

%%*/

ਕੁੱਤ-ਵਿਹੂਣੀ

ਬਾਹਵਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੰਨ ਕੇ ਚੁਪ੍ਪੂ,
ਸੱਤੇ ਸਾਗਰ ਪਈ ਤਰਾਂ।
ਮੇਰ ਪੰਖੀਆ ਖੰਭ ਲਗਾ ਕੇ,
ਸਭੇ ਅੰਬਰ ਪਾਰ ਕਰਾਂ।
ਪਲ ਵਿੱਚ ਚਾਹਾਂ ਧਰਤ ਸਾਰੀ ਨੂੰ,
ਗੋਡ ਬੀਜ ਕੇ ਵੱਢ ਧਰਾਂ।
ਪਰ ਜੇ ਓਹਨੂੰ ਭਾਵਾਂ ਨਾ ਤਾਂ,
ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀ ਕੀ ਕਰਾਂ?

✽✽✽✽✽

ਕੁੱਤ ਬਦਲ

ਕੋਈ ਰੁੱਤ ਮਜਾਜਣ ਨੁਮਕ ਨੁਮਕ ਜਦ,
ਧਰਤੀ ਤੇ ਪੱਥ ਧਰਦੀ।
ਖੇਲ੍ਹੇ ਹਰ ਇੱਕ ਬੂਟੇ ਸੰਗ ਇਹ,
ਫਿਰੇ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੀ।
ਸਾਨੂੰ ਜਾਪੇ ਜਿੰਦ ਆਪਣੀ,
ਸਾਹ-ਦਰ-ਸਾਹ ਪਈ ਮਰਦੀ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਏ ਲਾਡ ਲਡਾਇਆ,
ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਰਦੀ।
ਹਰ ਸਾਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਾਂ,
ਤੂੰ ਝੋਰਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੀ?
ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਹਰ ਰੁੱਤ ਨਿਮਾਣੀ,
ਹੁਣ ਫਖਰ ਅਸਾਂ ਤੇ ਕਰਦੀ।

✽✽✽✽✽

ਹੋਂਦੂ ਜੀ (ਬੇਰੋਕ-ਜਜਬਾਤ)

ਕਿਵੇਂ ਲੁਕੋਵਾਂ ਇਹ ਮੇਰਾ,
ਬੇਰੋਕ ਜਿਹਾ ਜਜਬਾ।
ਕੌਣ ਕਹੇ, ਓ ਹੰਝ-ਲੜੀ,
ਤੂੰ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆ।
ਅੱਜ ਠਾਹਰ ਵਰਜਿਤ ਖੇਤਰ ਹੈ,
ਤੂੰ ਨੈਣ-ਗਲੀ ਮੁੜ ਜਾ।
ਕੱਲ੍ਹ ਇਕਾਂਤ 'ਚ ਆ ਕੇ ਬੇਸ਼ੱਕ,
ਲਾਹ ਲਈ ਸਾਰੇ ਚਾਅ।
ਨੈਣ ਕਹਿ ਪਰ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਅੱਗੇ,
ਤੂੰ ਅਜੇ ਹਿੱਕ ਢਾਹ।
ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੇਰੇ! ਕਹਿ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ,
ਇਹ ਪਾ ਲੈਣ ਅੱਜ ਕੋਈ ਥਾਹ।

✽✽✽✽✽

ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਹਯਾਤਕੀ

ਹਲਕਾ ਛੁੱਲ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ,
ਕਦੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।
ਖਾ-ਪੀ ਮੌਜ ਬਹਾਰ ਕਰ,
ਤੇ ਖੇਲ੍ਹ-ਕੁੱਦ ਕੇ ਸਰਦਾ ਸੀ।
ਫਿਰ ਪੈਂਡੇ ਬਿਖੜੇ ਆਏ ਕਦੇ,
ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਨ ਨਾ ਹਰਦਾ ਸੀ।
ਕੋਈ ਖੋਪਰ ਵੀ ਪਿਆ ਉਤਾਰੇ,
ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਮੈਂ ਜਰਦਾ ਸੀ।
ਮਨ 'ਗੁਰ ਜੀ' ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ ਤਦ,
ਉਹ ਮਾਲਕ ਤੇ ਮੈਂ ਬਰਦਾ ਸੀ।
ਮਨ ਵੇਚ ਕੇ ਉਹਦੇ ਪਾਸ ਤੇ,
ਫਿਰ ਜੋਦੜੀਆਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਸੀ।
ਅੱਜ ਹੋਇਐ ਨਮਕ ਹਰਾਮ,
ਕਦੇ ਜੋ ਨੌਕਰ ਦਰ ਦਾ ਸੀ।
ਅਸਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਹੱਥ ਵਧਾ ਵੇਖਿਐ,
ਉਹ ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ ਪਬ ਧਰਦਾ ਸੀ।

✽✽✽✽✽

ਸਾਹਿ ਦੀਵੇ

ਬਦਨ ਮੇਰਾ ਇਹ ਦੀਵੇ ਵਾਂਗੁੰ,
ਰੂਹ ਪਈ ਬੱਤੀ ਜਾਪੇ।
ਹਰ ਸਾਹ ਜਾਪੇ ਘਿਓ ਤੇਲ,
ਜੋ ਜੀਵਨ-ਰਾਗ ਅਲਾਪੇ।
ਪਲ-ਪਲ ਕਰਕੇ ਘਿਓ ਪਿਆ ਬਲਦਾ,
ਬੱਤੀ ਦੇ ਇਕਲਾਪੇ।
ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਹ ਕਿਰਦੇ ਨੇ,
ਰੂਹ ਦਾ ਘਰ ਢੱਠਦਾ ਜਿਹਾ ਜਾਪੇ।
ਬਦਨ ਬਚੇ ਜਦ ਖਾਲੀ ਦੀਵਾ,
ਲੋਕੀਂ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ।
ਹੇ ਸਾਹ! ਬਦਨ! ਸਮਝ ਲਓ ਦੋਨੋਂ,
ਰੂਹ ਬੇਦਾਗ੍ਰਾ ਭਲੀ ਓਹਨੂੰ ਜਾਪੇ।

ਦੁਪਹਿਰ-ਖਿੜੀਆਂ

ਸਾਡਾ ਖਿੜਨ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਦਾ,
ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ,
ਰੰਗ ਛੱਡਣਾ ਕਹਿਰਾਂ ਦਾ,
ਜੀਵਨ ਦੋ-ਪਹਿਰਾਂ ਦਾ,
ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਅ ਜਾਏ,
ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਜਾਏ।

ਮਿਮਰਨ ਸਾਦ

ਪਈ ਸਾਦ-ਸਾਦ ਹੋਈ ਜਾਵਾਂ,
ਜਦ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਅਲਾਵਾਂ।
ਹਰ ਸਾਹ ਮਰਦਾ ਜਾਪੇ,
ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ।

* * * * *

(54)

ਤਰਨਾ

ਬਹੁਤੇ ਸਾਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਕੌਤਾਏ,
ਤੇ ਅਣਦਿਸਦਾ ਬੇਹੜੇ।
ਹੇ ਅਣਦਿਸਦੇ! ਤੂੰ ਛੋਹ ਸਾਨੂੰ,
ਪਾ ਲਏ ਦਿਸਦਾ ਮੋੜੇ।

* * * * *

(55)

ਕੀਰਤਨ-ਰਸ

ਇਕਾਂਤ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਗੁਰ ਬਰਦਾ,
ਧੁਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ।
ਝਿਮ-ਝਿਮ, ਝਿਮ-ਝਿਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰੁਦਾ,
ਤਪਿਆ ਮਨ ਹੋ ਸੀਤਲ ਠਰਦਾ।
ਸੀਤਲਤਾ ਸੰਗ ਚੋਹਲਾਂ ਕਰਦਾ,
ਮੈਲਾ ਮਨ ਹੋ ਉੱਜਲ ਤਰਦਾ।
ਬਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਨ ਜਾਏ ਮਰਦਾ,
ਮੇਟਾ ਹੋ ਜਾਏ ਮਾਇਆ ਪਰਦਾ।
ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੇਰੇ ਬਖਸ਼ ਦਾਤਾਰਾ,
ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬਸ ਇੱਕ ਝਲਕਾਰਾ।

✽✽✽✽✽

ਬਿਰਹੋ-ਕੁਕ

ਕੋਇਲ ਤੇਰੀ ਬਿਰਹੋ-ਕੁਕ,
ਦਿਲ ਦੀ ਇਹ ਡੁੰਘੇਰੀ ਹੂਕ।
ਲੈ ਜਾਏ ਸਾਡੀ ਹਮਦਰਦੀ,
ਤੂੰ ਜਾਪੇਂ ਕੋਈ ਭੈਅ ਜਿਹਾ ਕਰਦੀ।
ਦਿਲ ਅਸਾਡਾ ਸ਼ਾਹਦੀ ਦੇਂਦਾ,
ਸਾਈਂ ਹੀ ਇਹ ਖਿੱਚਾਂ ਪਾਂਦਾ।
ਇਹੀ ਖਿੱਚ ਹੈ ਮਿਲਣ ਬਹਾਨਾ,
ਹੁਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾ ਰਹੂ ਬੇਗਾਨਾ।

✽✽✽✽✽

ਬਹੁਤਾਤ

ਮਿਠੇ ਤੇ ਰਸ-ਭਰੇ ਜੋ,
ਹਨ ਗੁਣਾਂ-ਸਾਰ ਅੰਗੂਰ।
(ਉਹ) ਕੜ੍ਹ-ਕੜ੍ਹ ਦਾਰੂ ਬਣਦੀ,
ਬੇਸੁੱਧੀ ਤੇ ਭਰੇ ਗੁਰੂਰ।
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਾਣਤਾ,
ਗੁਣ-ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਤੱਤ।
ਪਰ ਬੇ-ਅਣਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਮਰਤਾ,
ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਹੈ, ਕਾਇਰ ਮੱਤ।

✽✽✽✽✽

ਸਖਤ-ਜਾਨ ਕੋਮਲਤਾ

ਕੋਮਲ ਕਲੀਆਂ ਧਰਮ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ,
ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰਾਂ ਜ਼ਬਰ-ਜੁਲਮ ਦੀਆਂ।
ਕੋਮਲ ਕਲੀਆਂ, ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰਾਂ,
ਜਦ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਖਹਿ ਟਕਰਾਈਆਂ।
ਜਾਲਮ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਉੱਗਲੀ ਪਾਏ,
ਕਲੀਆਂ ਮੁੱਖਾਂ ਬੋਲ ਅਲਾਏ।
ਧੰਨ-ਧੰਨ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਤਾਰ,
ਇਸ ਮਰਨੇ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਅਪਾਰ।

(ਧੰਨ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ)

✽✽✽✽✽

ਤਸੱਲੀ-ਦਾਨ

ਮਨ ਡੋਲੇ ਡੋਲੇ ਡੋਲਦਾ,
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਓਂ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ।
ਤੇਰੇ ਇੱਕ ਦੋ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ,
ਪਈ ਅਟਕੀ ਸਾਡੀ ਜਾਨ।
ਮੰਨਿਐ, ਅਸੀਂ ਨਖਿੱਧ ਜਹੇ,
ਤੇ ਤੂੰ ਹੈ ਬੜਾ ਮਹਾਨ।
ਤਾਹੀਓਂ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਚਾਂਹਵਦੇ,
ਇੱਕ ਬਖਸ਼ ਤਸੱਲੀ-ਦਾਨ।

✽✽✽✽

ਆਦਿ-ਅੰਤ ਮਿੱਟੀ

ਪੀਲੇ ਜ਼ਰਦ ਇੱਕ ਰੰਗ ਦਾ,
ਪੱਤਾ ਡਿੱਗਦਾ ਬੋਲਿਆ।
ਮਿੱਟੀਓਂ ਉੱਗਾ ਕੇ ਅੱਜ ਫਿਰ,
ਮਿੱਟੀ ਹੋਣ ਹਾਂ ਚੌਲਿਆ।

✽✽✽✽

ਸ਼ਾਂਤ-ਆਸੀਸ

ਕਿਉਂ ਹੌਲ ਜਿਹਾ ਇਹ ਉਠਦਾ?

ਕਿਉਂ ਲੱਗੇ ਜਾਂਦੀ ਜਾਨ?

ਕਿਉਂ ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਇਹ ਖੁਸਦਾ?

ਕਿਉਂ ਪਲ-ਪਲ ਹੈ ਪਰੇਸ਼ਾਨ?

ਕਿਉਂ ਖਿੱਚ ਜਹੀ ਇਹ ਪੈ ਰਹੀ?

ਕਿਉਂ ਢੂੰਘੀ ਦੇਂਦਾ ਟੀਸ?

ਕਿਉਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਆ ਕੇ,

ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਸ਼ਾਂਤ-ਆਸੀਸ?

***

ਖਿੱਚ-ਕਣੀ

ਮੱਠੇ ਜਿਹੇ ਇਸ ਦਰਦ ਜੋ,

ਦਿੱਤੀ ਇੱਕ ਮਿਠਾਸ।

ਖਿੱਚ-ਕਣੀ ਉਹ ਬਣ ਗਈ,

ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਆਸ।

***

ਨਿਸ਼ਠਾ

ਤੈਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਭੁੱਲ੍ਹ ਗਏ ਅਸੀਂ,
ਤੇਰੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਆਈ ਪਸੰਦ।
ਫਿਰ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ,
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸਿਮਰਨ ਬੰਦ।
ਦਿਲ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰੇ,
ਜਦ ਭੁੱਲੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾਵੰਦ।

***

ਪਾਣੀ-ਜੋਰ

ਹੇ ਵੱਡੇ ਭਾਰੇ ਪੱਥਰੇ !
ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਦਾਨੀ ਕਿੱਦਾਂ ਆਏ?
ਇਹ ਪਾਣੀ-ਜੋਰ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ,
(ਸਾਨੂੰ) ਪਰਬਤ ਗੋਦੇਂ ਖਿੱਚ ਲਿਆਏ।

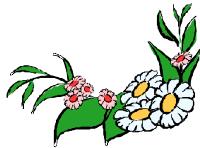
***

ਅਮਲਤਾਸ

ਸਿਆਹ ਕਾਲੀਆਂ ਫਲੀਆਂ,
ਤੇ ਪੀਲੇ ਚਮਕਣ ਫੁੱਲ।
ਟਿਕੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ,
ਰੰਗ ਪੈਂਦਾ ਏ ਛੁੱਲ੍ਹੁ-ਛੁੱਲ੍ਹੁ।
ਤੌਕਿਆਂ ਤੈਨੂੰ ਅਮਲਤਾਸ,
ਪਲ ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਭੁੱਲ।
ਘੁੱਟ ਭਰ ਰੰਗ, ਅੰਗ ਸਮਾਉਣ ਦੀ,
ਤੂੰ ਦੇ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੁ।

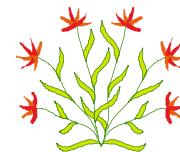
***

ਅੱਥਰੂ-ਬੋਲ

ਉਦੂਾ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ,
ਕੁਝ ਕਹਿਣ-ਕਹਿਣ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜੀਆ।
ਪਰ ਸੁਣਨੇ ਵਾਲਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ,
ਸੋ ਅੱਥਰੂ ਬਣ ਵਗ ਤੁਰਿਆ ਜੀਆ।

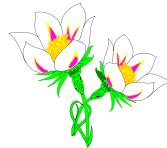
***

ਕੁਦਰਤ

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਕੁਦਰਤ,
ਤੈਨੂੰ ਆਸੀਂ ਹੈ ਤੱਕਿਆ।
ਬਿਰਹੋਂ ਮਾਰੇ ਭੋਲੇ ਨੈਣਾਂ,
ਰੂਪ ਤੇਰਾ ਵਿੱਚ ਡੌਕਿਆ।
ਉਦੋਂ-ਉਦੋਂ ਤੂੰ ਕੁਦਰਤ ਸਾਨੂੰ,
ਬਖੜੀ ਬੁੱਧ ਬਿਬੇਕ।
ਝੱਲ-ਬਲੱਲੀ ਜਿੰਦੜੀ ਸਾਡੀ,
ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਸਿਰਲੇਖ।

✽✽✽✽✽

ਅਰਸੀ-ਰਾਜੇ

ਬਿਨ ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ ਸੱਜਣ,
ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਵਿਛੋੜ ਵੇ।
ਸਾਨੂੰ ਤੇਰੀ ਆਦਤ ਹੋ ਗਈ,
ਹੁਣ ਨਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਵੇ।
ਏਨਾ ਨਾ ਨਿਰਮੋਹਾ ਹੋ ਜਾ,
ਨਾ ਸਾਥੋਂ ਮੁੱਖ ਮੇੜ ਵੇ।
ਸੁਣ ਮੇਰੇ ਅਰਸੀ-ਰਾਜੇ ਸੱਜਣ,
ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਵੇ।

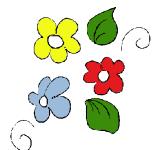
✽✽✽✽✽

ਭਾਣੇ ਜੀਣਾ

ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਮਨ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਸੀ,
ਪਰ ਅੱਜ ਕੁਰਲਾਹਟ ਹੈ।

ਕੁਝ ਜਿੰਦੜੀ ਬੇਤਰਤੀਬ ਜਗੀ,
ਦੇਂਦੀ ਪਗ-ਆਹਟ ਹੈ।

ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰੇ ਲਾ,
ਛੁਪ ਰਾਈ ਮੁਸਕੁਰਾਹਟ ਹੈ।

ਰੱਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਹ ਜਾਣੇ,
ਕਿਉਂ ਪਾਈ ਤੜਵਾਹਟ ਹੈ।

ਅਸਾਂ ਵੀ 'ਭਾਣੇ-ਜੀਣਾ' ਏ,
ਹੈ ਸਿੱਠਾ, ਭਾਵੇਂ ਘਬਰਾਹਟ ਹੈ।

***

ਪਿਰਮ-ਰਸਾਂ ਦੀ ਆਮ

ਪਲ, ਪਹਿਰ ਤੇ ਦਿਨ ਬੇਗਾਨੇ ਹੋ ਗਏ,
ਅਪਣੱਤ ਨਾਲ ਜੋ ਜੀਦੇ ਸਾਂ।

ਪਲ-ਦੋ ਪਲ ਦੀ ਜਿੰਦੜੀ ਵੀ ਤਦ,
ਬਿਨ ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ ਥੀਦੇ ਸਾਂ।

ਭਰ-ਭਰ ਘੁੱਟ ਪਿਆਲੇ ਰਾਟ-ਗਾਟ,
ਪਿਰਮ-ਰਸਾਂ ਦੇ ਪੀਦੇ ਸਾਂ।

ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਪਰਮਾਤਮ ਰੁੱਸ ਗਿਆ,
ਜਿਦੂੰ ਬਹਿ ਗੋਦੀ ਦਿਲ ਪਰਚੀਦੇ ਸਾਂ।

ਪਰ ਸਾਸਾਂ ਨਾਲ ਆਸ ਵੀ ਕਾਇਮ,
ਰਹਿ-ਰਹਿ ਸੋਚ ਅਜੇ ਵੀ ਜੀਦੇ ਹਾਂ।

***

ਜਨੀ ਮਹਾਨ

ਧਰਤੀ ਜਨਮ ਦਏ ਤਿ੍ਰਭਵਣ ਨੂੰ,
ਬਿਨਾਂ ਬਤਾਏ ਲਾਭ ਜਾਂ ਹਾਨ।
ਪਰ ਅੰਰਤ ਜੇ ਜਨਮੇ ਪੁੱਤਰ,
ਸਮਝੇ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਮਹਾਨ।
ਧੀ ਜੇ ਆਵੇ ਮਾਣਾਂ ਮੱਤੀ,
ਇਹ ਸਮਝੇ ਕੁੱਖ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ।
ਬਣ ਧਰਤੀ ਜੇਡ ਮਹਾਨ ਤੂੰ ਅੰਰਤ
ਸਮਝ ਪੁੱਤ-ਧੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨ।

✽✽✽✽✽

ਸਵਾਮ-ਸਵਾਮ ਸਿਮਰਨ

ਆ ਬਹਿ ਜਾ ਅੰਮੀਏ ਨੀ,
ਬਹਿ ਜਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ
ਸਾਹ ਦੇ ਸਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਅਸਾਡੇ,
ਜਾਣਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੋਲ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਜਾਣਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੋਲ।
ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਦੇਹ ਨਸੀਹਤਾਂ
ਜਾਣ ਮੱਤ ਮਛੂਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਜਾਣਾ ਮੱਤ ਮਛੂਰ।
ਸਾਹ-ਸਾਹ ਕੱਤ ਕੇ ਦਾਜ ਬਣਾਇਆ,
ਕੁਝ ਨਾ ਪੱਲੇ ਹੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਕੁਝ ਨਾ ਪੱਲੇ ਹੋਰ।
ਕੁਝ ਸਾਹ ਮੇਰੇ ਕੱਤਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ,
ਫੇਰ ਤਿੰਦਣ ਤੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਫੇਰ ਤਿੰਦਣ ਤੋਰ।
ਮੈਂ ਸੁਣਿਐ ਸਾਹ ਕੌਤਾਂ ਵਧਦੀ,
ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਿਲਕੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਿਲਕੋਰ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਜੇ ਸਾਡੇ ਰੀਝਣ,

ਗੁਰ-ਬਚਨ

ਖੁਸ਼ੀ ਬਣੇ ਘਨਘੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਖੁਸ਼ੀ ਬਣੇ ਘਨਘੋਰ।
ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਤ ਨੀ ਤੂੰ ਸਾਹ ਆਪਣੇ,
ਫੇਰ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਫੇਰ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰ।
ਆ ਜਾ ਮਾਂ ਧੀ ਦੋਨੋਂ ਕੱਤੀਏ,
ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਡੋਰ,
ਨੀ ਮਾਏ!
ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਡੋਰ।

✽✽✽✽

‘ਰੋਮ ਨਾ ਰੋਲੀ’ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ,
ਤੈਂ ਓਹੀਓ ਨਾਈ ਦਰ ਰੋਲੇ,
ਅੱਜ ਮੰਨ ਗੁਰ-ਬਚਨ ਜੇ ਹੋਇਆ ਨਾ,
ਤੂੰ ਕਹੀਂ ਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਰੋਇਆ ਨਾ।

‘ਕੰਨ ਨੱਕ ਨਾ ਛੇਦੀ’ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ,
ਧੰਨ ਲੋਕ ਲਾਜ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਨਾ ਗੌਲੇ,
ਇਹ ਮੰਨ ਗੁਰ-ਬਚਨ ਜੇ ਹੋਇਆ ਨਾ,
ਤੂੰ ਕਹੀਂ ਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਰੋਇਆ ਨਾ।

‘ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲੀ’ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ,
ਧੰਨ ਧੰਦੇ ਤੂੰ ਝੂਠ ਵੀ ਬੋਲੇਂ,
ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਜੇ ਹੋਇਆ ਨਾ,
ਤੂੰ ਕਹੀਂ ਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਰੋਇਆ ਨਾ।

✽✽✽✽

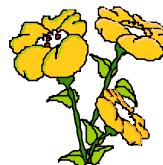

ਯାଦ-ଆମେହା

ଜାଣଦୀ ତାଂ ହାଂ କି
ସହିକଦେ ସହିକଦେ ପ୍ରାଣୀ,
ଦମ ତୋଳ ହାଏଦେ ନେ,
ଆଗଧିର।

ପର ଜାନ ମେରୀ ଆତମା,
ତେ ରୁହ ସଣେ ସରୀର,
ମେରୀ ଇଁକ ନା ମନ୍ଦେ,
ରହି-ରହି, ଜାଣ-ଜାଣ,
ଜାଣ-ଜାଣ, ବୁଝ-ବୁଝ,
ହୋର-ହୋର, ହୋର-ହୋର,
ହୋର ଯାଦ ଆଣୀ ଜାଵେ।
ବଖସ୍ତ ବଖସ୍ତ ବଖସ୍ତ ଦେ
ଯାଅ ମେରେ ରୱବ ଜୀ,
କି ଯାଦ ତେରୀ ହାଏ ସତାଵେ,
ହମେଶା ହମେଶା।

✽✽✽✽✽

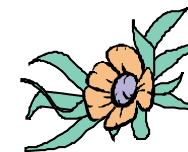

ଆ ଜା

ତେରୀ ପିଆରୀ ହେ,
ସୁଖ ସାରୀ ହେ,
ଦିଲ ହାରୀ ହେ।

ହୁଣ ଅଜିଞ୍ଚା ହେ,
ଦିଲ ସଜିଞ୍ଚା ହେ,
ଘର ମୁଜିଞ୍ଚା ହେ।

✽✽✽✽✽

ਪੰਧ

ਉਮਰਾ ਛੋਟੀ ਪੰਧ ਲੰਮੇਰਾ,
ਤੇਜ਼ ਤੁਰੇ ਹੋ ਜਾਏ ਛੁਟੇਰਾ।

✽✽✽✽✽

ਕੀ ਕਰਾਂ ?

ਕਰੂਪ ਬੇਗਾਨਾ ਦਿਸੈ ਚਿਹਰਾ,
ਨਿੰਦਿਆ ਚੁਗਲੀ ਕਰਦਾ ਮੇਰਾ।
ਬੇਢੱਬਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗੇ ਮੱਥਾ,
ਨਫਰਤ ਪਿਆ ਕਮਾਂਦਾ ਮੇਰਾ।
ਦੱਸ ਕਿਹੜੇ ਮੈਂ ਪਾਸੇ ਚੱਲ ਜਾਂ?
ਕਿਹੜਾ ਕੰਢਾ ਨੁੱਕਰ ਮੱਲ ਲਾਂ?
ਜਿਥੋ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ ਖਿੱਚੀਵੇ,
ਨਾ ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਬੇਗਾਨੀ ਥੀਵੇ।

✽✽✽✽✽

ਅਪਣੱਤ ਅਹਿਸਾਸ

ਤੇਰਾ ਜਦ ਅਪਣੱਤ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ,
ਸਾਡਾ ਜੀਅ ਬੇਗਾਨੜਾ ਧਾਅ ਹੋਇਆ।
ਬੇਗਾਨਰੀ ਵਿੱਚ ਕਹੇ ਬੜਾ ਵਕਤ ਖੋਇਆ,
ਮਸਾਂ ਅੱਜ ਅਪਣੱਤ ਨੇ, ਦਿਲ ਪ੍ਰੇਮ ਗੋਇਆ।
ਓ ਸਰੀਰਾ ਕਰ ਸ਼ੁਕਰ! ਅਜੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋਇਆ,
ਤੈਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹੁ ਦੀਦਾਰ ਹੋਇਆ।

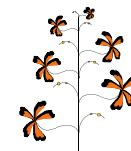
✽✽✽✽

ਪ੍ਰੇਮ-ਹਿਲੋਰਾ (ਮੈਂ)

ਜਦ ਕਦੇ ਵੀ ਯਾਦ ਸਾਈਂ ਦੀ,
ਸਾਨੂੰ ਆ ਤੜਪਾਂਦੀ।
ਮੇਰੀ 'ਮੈਂ' ਇਹ ਸੁੰਗਾੜਦੀ,
ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਹਿਲੋਰਾ ਖਾਂਦੀ।
ਸਦ ਯਾਦ ਖਿਚੀਵੇ 'ਮੈਂ' ਹੰਕਾਰਨ,
ਬਣ ਜਾਏ ਸਾਡੀ ਬਾਂਦੀ।

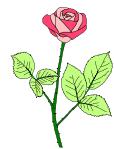
✽✽✽✽

ਯାଦାଂ

କିସେ ଗାସେ ଉହ ଦିନ ରଂଗିଲଙ୍ଗେ?
ମାଣା ମୁଁ ମଟକ-ମଟକିଲଙ୍ଗେ।
କିଉଁ ଆସେ ଇହ ଦିନ ଭଜକିଲଙ୍ଗେ?
ସାଡେ ମେଜ୍ଜ ଦେ ଓହିଓ ଚଟକିଲଙ୍ଗେ।

***

କବିତା କହିଂଦୀ

ମୈନୁ କହିଂଦୀ କଚ୍ଛ ଗୁବାର ଲୈ,
ତୁ ଦିଲ ଦା ବୋଝ ଉତାର ଲୈ।
ତେରେ ନାଲ ହାଂ ମୈ ତେରେ ନାଲ ହାଂ,
ତୁ ଆପଣା କଳୁ ସମ୍ବାର ଲୈ।

ତେରୀ ସହେଲୀ ପକ୍କ ପ୍ରୀତ ହାଂ,
ଜୁଗାଂ ପୁରାଣୀ ରିତ ହାଂ।
ପ୍ରଗିତ ହାଂ ପ୍ରଗିତ ହାଂ,
ରୁହ-ରିଙ୍ଗିତିଆଂ ଦୀ ଦିଲ-ମିତ ହାଂ।

***

ਯਾਦ ਵਸੀਲਾ

ਨਹੀਂ ਠੌਲ੍ਹਾਂ ਠਲ੍ਹੀਦੇ,
ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ ਰੁਕੀਦੇ।
ਕੈਣ, ਕਦ, ਕਿਬੋਂ, ਕਿਵੇਂ,
ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਅਮੇੜ ਇਹ?
ਪਾਸ-ਪਾਸ ਦਿੱਸਣ ਕਦੇ,
ਹੱਥ ਪਰ ਔਣ ਨਾ ਇਹ।
ਲੁਕਣ-ਮੀਟੀ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੇ,
ਬੜਾ ਤੜਪਾਉਣ ਇਹ।
ਆਓ ਆਓ ਆਓ ਜੀ,
ਨਾ ਤੜਪਾਓ ਸਾਨੂੰ।
ਆਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਆਓ,
ਨਹੀਂ, ਯਾਦ ਛੱਡ ਜਾਓ ਜੀ।
ਯਾਦ ਨੂੰ ਬਣਾ ਹੀਲਾ,
ਅਸੀਂ ਜੀਅ ਲਵਾਂਗੇ।
ਤੁਧ ਬਿਨ ਜੀਂਦੇ ਨਹੀਂ,
ਜੀਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰਾਂਗੇ।

✽✽✽✽✽

ਪੇਸਤ

ਖਿੜ ਟਹਿਕੇ ਸੋਹਣਾ ਪੇਸਤ,
ਓਇ ਬਣ ਮੇਰਾ ਤੂੰ ਦੋਸਤ।
ਤੈਨੂੰ ਦਿਲ ਦੇ ਦਿਆਂ ਖੋਲ੍ਹ,
ਜੇ ਚਾਹੇ ਤੂੰ ਵੀ ਬੋਲ।
ਓਇ ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਉਡ ਚਲੀਏ,
ਉਸ ਚਲ ਸੋਹਣੇ ਦੇ ਦੇਸ।
ਐ ਪੇਸਤ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ,
ਮੈਨੂੰ ਬਾਹੀਂ ਚੱਕ ਖਿਡਾ ਵੇ,
ਬਿਨ ਬੋਲੇ ਕਹਿ ਸੁਣ ਜਾਵੇ,
ਅਣ-ਮੰਗੇ ਦੇ ਲੈ ਜਾ ਵੇ।
ਕੋਈ ਰੁੱਤ ਸੁਹਾਵੀ ਆਵੇ,
ਤੇ ਸਾਡੀ ਰੀਝ ਪੁਰਾਵੇ।
ਆ ਰਲ ਕਰੀਏ ਅਰਦਾਸ,
ਉਸ ਬਣ ਸੋਹਣੇ ਦੇ ਦਾਸ।

✽✽✽✽✽

ਹਉਮੈ

ਮੈਂ ਤੇ ਬੱਸ ਮੈਂ,
ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮੈਂ,
ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹਉਮੈ.....
ਇਕੋਠਾਂ ਹੀ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਕਾਸ਼! ਕਿ ਇਹ ਰਸਤੇ,
ਹੋ ਜਾਣ ਅੱਡ ਕਦੇ .....

* * * * *

ਗੋੜ ਸਮੇਂ ਦਾ

ਦਿਨ ਆਉਂਦਾ ਏ ਦਿਨ ਜਾਂਦਾ ਏ,
ਦਿਨ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ,
ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਏ ਦਿਲ ਲਹਿੰਦਾ ਏ,
ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਲਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ,
ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਏ ਦਿਨ ਘੱਟਦਾ ਏ,
ਦਿਨ ਘੱਟਦਾ ਵਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ,
ਇਹ ਦੌਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੱਲਦਾ ਏ,
ਨਾ ਜੋਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਰੁਕਦਾ ਏ।
ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਅੱਚਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ,
ਇਹ ਕੇਹਾ ਗੋੜ ਗਰਾਰੀ ਦਾ,
ਜੇ ਘੜਿਆ ਓਹਨੂੰ ਭੰਨਣ ਲਈ,
ਭੜੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਘੜਨ ਲਈ,
ਇਹ ਕੇਹਾ ਗੋੜ ਗਰਾਰੀ ਦਾ,
ਕਈ ਆਏ ਟੁੱਟ ਭੱਸ ਖਾਕ ਹੋਏ,
ਫਿਰ ਆਏ ਫਿਰ ਤੋਂ ਖਾਕ ਹੋਏ
ਫਿਰ, ਫਿਰ-ਫਿਰ, ਫਿਰ-ਫਿਰ ਆਏ ਉਹ,
ਇਸ ਗੋੜੇ 'ਚ ਫਿਰ ਫਿਰ ਗੋੜੇ ਲਾ,
ਫਿਰ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੋੜੇ 'ਚ ਆਏ ਉਹ,
ਕਈ ਆਏ ਗਾਏ, ਗਾਏ ਤੇ ਆਏ,
ਆਏ ਜਾਏ ਹੋ ਗਾਏ ਉਹ।
ਪਰ ਆ ਕੇ ਸੱਚ ਨਿਤਾਰਨ ਲਈ,
ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਹਿੱਕ ਡਾਏ ਜੇ,
ਫਿਰ-ਫਿਰ, ਫਿਰ-ਫਿਰ, ਫਿਰ ਦੇ ਗੋੜੇ
ਕਦੇ ਨਾ ਮੁੜ ਕੇ ਆਏ ਉਹ।

* * * * *

“ਰਸ ਤੇ ਸੁਰ ਜਦ ਇੱਕ ਸਰ ਨ੍ਹਾਵਣ,
ਰੂਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਆਪੇ ਬਣ ਜਾਵਣ।”

